

TUDOMÁNYOS EMLÉKÜLÉS ANTONIO GRAMSCI HALÁLÁNAK 40. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

1977. május 9-én az ELTE Bölcsészettudományi Karán az Olasz Tanszék szervezésében, más egyetemek és tudományos intézetek kutatóinak részvételével, tudományos emlékülést tartottak Antonio Gramsci halálának 40. évfordulója alkalmával. Az itt elhangzott előadásokból közöljük: Köpeczi Béla, Rózsa Zoltán, Fogarasi Miklós, Sárközy Péter, Takács József és Szabó Tibor előadásait.

Az első Gramsciról való magyar híradás Szauder József nevéhez fűződik, aki az „Eszttétikai Szemle” 1948-as évfolyamában hívta fel a magyar tudományos közvélemény figyelmét Antonio Gramsci Crocéról adott marxista kritikájára, rámutatva, hogy „Gramsci marxizmusa a marxizmus–leninizmus volt”, és hogy az OKP vezetője börtönírásaiban az egész itáliai–európai politikai, illetve szellemi élet átfogó bírálatára törekedett. Gramsci írásainak magyar nyelvű közlése nem követte hasonló gyorsasággal az első híradást. A „Börtönlevelek” 1949-es szerény válogatása (Komját Irén, Szikra) és Lombardo Radice–G. Carbone Gramsci életrajza (Szikra, 1952) után 1965-ig váratott magára az első magyar nyelvű Gramsci válogatás. A Kossuth Kiadó Esztétikai Kiskönyvtár sorozatában megjelent „Marxizmus–kultúra–művészet” (szerk.: Rózsa Zoltán, bev. Sallay Géza) c. kötet a reveláció erejével hatott a magyar szellemi közéletre, nagy kritikai visszhangot váltva ki. Az első válogatást újabb fordítások követték: 1970-ben a „Filozófiai írások” (Kossuth, szerk. és bev. Huszár Tibor), 1974-ben börtönlevelek bővebb válogatása (Kossuth, szerk. és bev. Komját Irén), míg hosszabb Gramsci-cikkek kerültek publikálásra a Gondolat Könyvkiadó „Olasz marxista filozófusok írásaiból” (szerk. és bev. Huszár Tibor) és „A szocialista realizmus” (szerk. és bev. Köpeczi Béla) c. antológiáiban.

A 40. évforduló tiszteletére most jelent meg a Magyar Helikon sorozatban „Az új fejedelem (jegyzetek Machiavellihez)” c. kötet Betlen János fordításában és utószavával. Gramsci írásai tehát már magyar nyelven is kezdenek közkézen forogni, ha a magyarországi Gramsci-irodalom nem is látszik lépést tartani a hetvenes évek egész világra kiterjedő megélénkülésével. A köteteket bevezető előszavakon és néhány szakfolyóiratban megjelent kisebb tanulmányon túl (lásd „A Gramsci-irodalom bibliográfiája”, Szabó Ervin Könyvtár, 1971) csak az egyes publikációkat követő publicisztikai lelkesedést lehet említeni, illetve a kritikai irodalomban a Gramsci-hivatkozások megnövekedő számát, melyek azonban nem mindig tükrözik az eredeti szövegkörnyezet szellemét. Ezért is vállalkozott az ELTE BTK Olasz Tanszéke arra, hogy a 40. évforduló tiszteletére, világszerte megrendezett ülésszakok sorában, ha szerényebb körülmények között is, a tanszék munkatársainak és a magyar Gramsci-irodalom képviselőinek részvételével egész napos tanácskozást szervezzen, melyen elsősorban Gramsci életművének azon oldalait elemezte, melyek a hazai irodalomban ez idáig még nem nyertek behatóbb megvilágítást.

GRAMSCI ÉS A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

RÓZSA ZOLTÁN

Antonio Gramsci 28 éves, amikor a Magyar Tanácsköztársaság létrejött az egész nemzetközi munkásmozgalom számára előbb a nagyszerű reményt jelentette, majd megdöntése után a szenvedélyes és kritikus viták sorát indította el.

Azok a fiatal értelmiségiek, akik Torinóban – ebben a háború alatt hirtelen óriássá nőtt és a legjelentősebb proletariátussal rendelkező modern ipari centrumban, az olasz Szentpétervárott – már egyetemi tanulmányaik során barátságot kötöttek és akik a szocializmussal és annak élcsapatával az ipari munkássággal kötötték össze sorsukat, a magyar eseményeket rendkívüli érdeklődéssel figyelték.

Ez a csoport az Olasz Szocialista Párton belül egyike volt azon baloldali frakcióknak, amelyek az Októberi Forradalom hatására a legkövetkezetesebben harcoltak a reformista erők ellen azzal a szándékkal, hogy az olasz proletariátust és akkori pártját, a Szocialistát, a Kommunista Internacionálé és a lenini eszmék számára megnyerjék.

Antonio Gramsci, Palmiro Togliatti, Umberto Terracini és Angelo Tasca alkotta ezt a csoportot, és részben belőlük került ki az Olasz Szocialista Párt torinói vezetősége is. Szenvédeyiesen tanulmányozták, elemezték az Októberi Forradalom eseményeit, de különösen a munkásosztály vezető szerepét, valamint az új típusú államot és intézményeit: a szovjeteket.

Am mögöttük is már nem kevés harc és harci tapasztalat volt. Az 1917-es torinói augusztusi felkelés, amelynek leverése során több mint 50 munkás életét oltották ki, radikalizáló hatással volt e fiatal értelmiségi szocialistákra. Közülük éppen ezen események nyomán Gramsci a „Grido del Popolo” (A nép kiáltása) című lapban, amelynek szerkesztője lett, élesen fellép a Szocialista Párt azon elemei ellen, akik a társadalom graduális fejlődését féltették a „barrikádszocializmus” veszélyeitől.

„Mi – írja – szolidárisak vagyunk a fiatal erőknek e hatalmas, új kitörésével és nem tagadjuk meg azt, amit a filiszteusok hibának neveznek... A proletariátusnak nem a külsőségeket szajkózó prédikátorokra, nem a szavak hideg alkimistáira van szüksége, hanem megértésre, intelligenciára és szeretetteljes szimpátiára.” („Analogie e metafore”, aláírás nélkül, „Grido del Popolo”, a. XXII. u. 688, 1917. X. 15.)

Az érzelmi azonosulás e fiatalos romantikus hangját egy hónappal később felváltja a teoretikus Gramsci egyik igen jelentős és rögtön távlatokat nyitó elméleti írása az Októberi Forradalomról az „Avanti” 1917. nov. 24-i számában. Címe: „Forradalom a Tőke ellen”: ahol a „Tőkét”-re való hivatkozás természetesen Marx fő művének szociáldemokrata, determinista értelmezőire vonatkozik, akik azt állították, hogy a szocialista forradalom a kapitalizmus legmagasabb fokát elért államokban fog először győzni. Azt fejtegeti, hogy a bolsevisták tettekben haladták meg a marxizmus mechanikus és determinista értelmezését, amely a szociáldemokrata tradíció sajátja azáltal, hogy éppen abban az országban vitték győzelemre a szocialista forradalmat, amely Európa legelmaradottabb országa volt. (Vö: „La rivoluzione contro il Capitale”; „Avanti”, 1917. nov. 24. A „Scritti Giovanili” kötetben, 149–153.)

A fiatal Gramsci szerint ugyanis a tények felülkerekedhetnek az ideológiákon, a pseudoelméleteken. Gramsci számára az Októberi Forradalom e kivételes, „anti-

dogmatikus” győzelme éppen a marxizmus igazi lényegi restaurációját jelentette – miként ezt Umberto Terracini visszaemlékezéseiben írja: „Gramsci szerint a marxizmus azok számára, akik abban magukra ismernek, nem a dogmatikus állítások komplexuma kell hogy legyen, hanem élő és éltető eszme.” (Umberto Terracini: Ricordi e riflessioni di un rivoluzionario professionale, Belfagor 1976. V. 31.)

Gramsci tehát nagyon fiatalon birtokában volt mindazon eszmei-politikai fegyvereknek, amelyek őt oly markánsan megkülönböztették a kortárs szocializmus sok képviselőjétől. Megvetette a konformizmust, a monolitizmust, a felszentelt szövegek szürke ismételtetését, és egyaránt igyekezett elhatárolni magát, és tevékenységén keresztül a munkásosztályt, mind az ultrabalos maximalista, mind a reformista evolucionista elméletektől.

A politikai tevékenységet, akciót, a nevelő és kulturális tevékenységtől nem tudta és nem is akarta elválasztani. E tekintetben mintha az olasz forradalmárok nagy risorgimentóbeli nevelőjének, Mazzininak gondolatait aktualizálná, fogalmazná újra, akinek egyik alapvető tézise éppen a *pensiero ed azione*, a gondolat, azaz eszmei nevelés és a cselekvés egysége volt.

Nem véletlen tehát, hogy amikor e torinói baloldali értelmiségi csoport szükségesnek tartotta eszmei befolyását a Szocialista Párt hivatalos lapján kívül, azzal mintegy polemizálva is kifejteni megalapítva 1919. május 1-én a „L’Ordine Nuovo” c. folyóiratukat, alcímnek a fejléc alá a következőket írják: „Rassegna di Cultura Socialista” (A Szocialista Kultúra Szemléje).

A lap tulajdonképpen a torinói üzemi tanácsok lapja, azoké a tanácsoké, amelyeknek megszervezésében Gramscinak döntő szerepe volt, és amelyek a szovjetek autonóm fejlődésű olaszországi változatának tekinthetők. Gramsci ezen új típusú üzemi tanácsokban látta annak lehetőségét, hogy a szindikalista beállítottságú, régi típusú, csak a gazdasági küzdelmekre koncentráló szakszervezeteket meghaladva, a munkás-önigazgatás sajátos tömegszervezetei jölessenek létre. Vitális kérdés volt ez az akkori forradalmi olasz politikai helyzet gyakorlata szempontjából, de elméletileg is. A „L’Ordine Nuovo”-ban Gramsci éppen ezt a politikai gyakorlat sikeréhez szükséges elméleti és agitációs munkát végzi el. Spriano írja az *Olasz Kommunista Párt* (a továbbiakban: ÖKP) *történetében*, hogy Gramsci elve az volt, hogy „a proletármozgalomnak a forradalomhoz vezető úton meg kell találnia saját kifejezési formáit és létre kell hoznia saját intézményeit. A lenini ihletés abban a meggyőződésben van, hogy az új rendért, a polgári állam gépezetének szétzúzásáért folytatott harc – még a hatalom megragadása előtt – az új állami gépezet fogaskerekeinek létrehozásával kell hogy kezdődjék, és e harcnak az üzemi proletariátus – mint termelő – kell hogy a fő kezdeményezője legyen.” (P. Spriano: „Storia del Partito Comunista Italiano”, I, Einaudi, 49.)

Gramsci és a „L’Ordine Nuovo” meglehetősen egyedül állt ezen elvek hirdetését illetően. A lap példányszáma is igen kicsi: az 1919. augusztus 2-i számban maga Gramsci említi, hogy összesen 2000 példányban jelenik meg, ebből 1100-at Torinóban adnak el („L’Ordine Nuovo”, Cronache VI. 447–448) és még 1920 elején is csak összesen 4500 példányban adják ki („L’Ordine Nuovo”, Cronache XXIV. 472–473.).

A L’Ordine Nuovo csoport viszonylagos elszigeteltsége – és ezt a tényt Gramsci később kritikusan emlegeti – (vö. U. Terracini, i. m. 281.) abból eredt, hogy ekkor

még nem vállalkoztak erőteljesebb agitációra a Szocialista Párt és vezetői ellen, mivel féltek az esetleges pártszakadástól és attól, hogy kizárhatják őket a párt soraiból.

A szakítás gondolatát, az önálló OKP létrehozását — egyéb tényezők mellett — azután éppen a magyar események, a magyarországi szociáldemokrata vezetők és szakszervezetek reformista, a forradalmat, a proletárdiktatúrát hátbatámadó magatartása érlelte meg.

A „L'Ordine Nuovo” érdeklődése ekkor — írja P. Spriano — éppen — a nyílt szakítást elkerülendő — a már említett munkásnigazgatási kérdések mellett főleg a III. Internacionálé és az általa kiváltott internacionalista mozgalmak felé irányul, és az olasz belpolitika viszonylag háttérbe szorul. (Vö. Spriano, i. m. 49. és vö. U. Terracini, i. m. 250–252.)

Az elvi értékelésre később, az Internacionálé 1923-ban tartott kibővített VB. ülésén került sor igen szenvedélyes formában (vö. „La costruzione del Partito Comunista”, Appendice I, 453.), de ez már nem a jelen felszólalás tárgya.

A Magyar Tanácsköztársaságról szóló cikke keletkezésének eszmei hátterét vázolja az előzőekben rámutattunk arra, hogy azok 1. az internacionalizmus és 2. az olasz belső forradalmi helyzet sajátosságainak (a reformizmus, szindikalizmus leküzdésének) perspektívájából születtek.

Harmadik szempontként az olasz burzsoá liberális külpolitika bírálatát és elemzését kell említenünk. A cikkek munkásmozgalmi vonatkozásain túl ugyanis igen fontosnak tartom azok sajátosan külpolitikai vonásait, utalásait, sőt a kérdés ilyen külpolitikai megközelítésének történelmi módszerét is.

Olaszország sajátos helyet foglalt el a győztes antanthatalmak között általában és a Magyar Tanácsköztársaságot illetően, speciálisan.

Olaszország a győztesek közt „vesztesnek” érezte magát, amennyiben a Párizsi Békekonferencia nem teljesítette azt a régi óhaját, hogy az Adria végre olasz tengerré, olasz hatalmi bázissá váljék. Különösen Fiume és Dalmácia megszerzéséért indított harcot az Orlando miniszterelnök és Sonnino külügyminiszter által vezetett olasz diplomácia.

Amikor Olaszország belépett a háborúba Ausztria–Magyarország ellen, az olasz liberális burzsoázia részben felújította és vallotta Cesare Balbo (1789–1853) külpolitikai elméleteit és risorgimentális szövegeket hangoztatott. Az első világháborút a Risorgimento utolsó fázisának tüntették fel, ami hivatva lesz felszabadítani a még osztrák uralom alatti területeket.

Az olasz liberálisok, a Balbo „Speranze d'Italia” című könyvében kifejtett elveknek megfelelően más népek rovására, főleg a balkáni szlávok rovására vélték megvalósítani az olasz függetlenséget. Nem akarták az osztrák birodalom bukását, különösen nem annak széthullását (az európai egyensúly miatt), csak azt, hogy Ausztria kivonulva Itáliából, kárpótlásul a Balkán és a Fekete-tenger felé terjeszkedjék és mintegy védőfalat húzzon a szlávok és Itália közé.

Amit az olasz külpolitika vezetői nem láttak előre, az az volt, hogy a Monarchia darabjaira hullik szét, és hogy helyét délen egy új állam, Jugoszlávia foglalja majd el, igényt tartva az Adria keleti felére. Az olasz burzsoázia, amely a Habsburg-birodalom népeinek nemzeti mozgalmairól egyszerűen nem vett tudomást, most az új helyzetben menteni igyekezett a menthetőt, ahogy tudta.

Amikor a párizsi értekezlet elismeri az új szerb-horvát-szlovén államot, „megcsonkított győzelemről” beszélnek és mindenáron való változást követelnek, akár egy

Jugoszlávia vagy Görögország elleni háború árán is. A felszított nacionalista hangulatot a belpolitikában természetesen jól lehetett kamatoztatni, és amint Kis Aladár írja: „éles támadást lehetett indítani mindazon belpolitikai irányzatok – szocialisták, katolikusok, baloldali liberálisok – ellen, amelyek nem törekedtek a „megcsönkített győzelmet” annexiós politika árán helyrehozni, vagy ezt az annexiós politikát egyenesen akadályozták”. (Kis A.: „Olaszország története”, Tankönyvkiadó, Budapest 1974, 134.)

Orlando miniszterelnök végül is lemond, és 1919. június 28-án Nitti lett az új miniszterelnök. Az elemi erejű munkás- és parasztmozgalmak arra kényszerítik Nittit, hogy egy sor jelentős reformot vezessen be és a külpolitikában is korrigálja az előző vezetés élesen kommunistaellenes beállítottságát. Visszahívják a szovjet-országi intervencióban résztvevő olasz egységeket. Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság védelmére szervezett hatalmas sztrájk pedig (1919. július 20–21-én) arra kényszeríti Nittit, hogy a parlamentben is bejelentse: Olaszország nem vesz részt semmilyen katonai akcióban Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság ellen. (Vö. Kis Aladár, i. m. 132–137.)

A budapesti antantmisszióban viszont igen aktívan, tényleges súlyukon túl vettek részt az olasz tisztek, de különösen a május 12-én Budapestre érkezett Romanelli ezredes, akit Gramsci a „forradalom Rasputinjának” nevezett. A Magyar Tanácsköztársasággal szembeni tapintatos olasz magatartás az olasz külpolitika francia és kisantant ellenességének következménye. Ez természetesen az 1867-es kiegyezés után hirtelen elhidegült olasz–magyar kapcsolatok ártértékelését is jelentette.

„Romanelli feladata főleg az volt, hogy hosszú távra kiépítse a magyarországi olasz befolyást, olyan külpolitikai megfontolások alapján, amelyek a húszas években is érvényben voltak. A Tanácsköztársaságot átmeneti jellegűnek tartotta ugyan, de a májusi helyzetben az egyedüli tárgyaló partnernek.” („Magyarország története, 1918–1919, 1919–1945”, Akadémiai Kiadó, Bp. 1976, 293.)

Az olasz külpolitika, és ezt Gramsci világosan látja, arra számított, hogy a Magyar Tanácsköztársaság vagy bármilyen más magyar kormány, a területi megfontolások miatt Olaszország természetes szövetségese lehet, a balkáni szlávellenes olasz politika függvényében. Ha kommunista úgy, hogy segíti a délszláv kommunista mozgalmat és ezzel gyengíti az új burzsoá királyságot, ha konzervatív-nacionalista, irredentizmusa területi aspirációi miatt.

Gramsci már akkor, 1919. augusztus 9-én, tehát néhány nappal a forradalom bukása után a „Magyar Tanácshatalom” (Il Soviet ungherese) c. cikkében így jellemezte az olasz külpolitikát: „A tanácshatalmat Franciaország csatlóshadseregei nem döntötték meg rögtön, mert Olaszország és Amerika szembehelyezkedtek. Különösen Olaszország tiltakozott, mivel érdeke volt egy olyan állam léte Szerbia határainál, amely vagy katonailag, vagy forradalmi propaganda terjesztésével a szerb-horvát-szlovén állam létét fenyegeti. Az olasz újságok... gyakran rokonszenvvel beszéltek a magyar Vörös Hadsereg tetteiről: a francia lapok viszont közölték, hogy a Vörös Hadsereg szervezésében olasz tisztek is részt vettek, és hogy sok olasz lőszerszállító vonat Magyarországon kötött ki... Természetesen az olasz kormány a szent egoizmus tiszta céljait követte, és Romanelli ezredes a forradalom Rasputinjának szerepét töltötte be. Ő a kommunisták „barátja” volt, de még inkább az Adriai-tenger kikötőire pályázó milánói és genovai fegyvergyárosok és kapitalista vasiparosok hűségese szolgálja.

A Magyar Tanácsköztársaság elestének hírével együtt közölték azzal a hírrel, hogy Fiume és Dalmácia problémáját a párizsi konferencia végre megoldotta: az olasz kormánynak immár nem volt szüksége Magyarországra; a románok és a csehek előretörhettek. De a románok katonai erőfeszítése nem lett volna elegendő; az olasz és amerikai Rasputinok belülről bomlasztottak.” (Il Soviet ungherese; „L’Ordine Nuovo”, 1919. aug. 9.)

A Gramsci két írását a Magyar Tanácsköztársaságról (az előbb idézett „Il Soviet ungherese” (A Magyar Tanácskormány) – 1919. augusztus 9. – és az „I sindacati e la dittatura” (A szakszervezetek és a diktatúra) – 1919. október 11. – címűeket) magyar nyelven először Kis Aladár tette közzé a „Párttörténeti Közlemények”, 1962/3. számában (124–132.). De Gramsci nem csupán e két említett cikkében foglalkozik a Tanácsköztársasággal. Még két írását kívánom megemlíteni, amelyeknek publikálása magyarul ugyanolyan aktuális és izgalmas, mint a fentebb említettek, és ugyanazon okok miatt. Kortársi frissességűek, nem manipuláltak és dokumentum erejűek. Az egyik a „La Controrivoluzione” (Az ellenforradalom), amely szorosan kapcsolódva az előző két cikkhez, mintegy bevezeti azokat időben (La Controrivoluzione; „L’Ordine Nuovo”, 1919. május 15.), valamint a történelmi távlatok, előzmények és analógiák felvázolásában.

A másik cikk, helyesebben tanulmány a „l’Unità”-ban jelent meg 1926. február 24-én „Cinque anni di vita del Partito” (A párt életének öt éve címmel). („La costruzione del Partito Comunista, 1923–1926”, Einaudi, 1971, 89–109.)

E tanulmány, amely az 1926-os lyoni III. olasz pártkongresszus munkáinak elemző ismertetése, már bizonyos perspektívából tekint vissza az olasz párt történetére és a *Magyar tapasztalatok jelentősége* című fejezetben a Tanácsköztársaságra. Gramsci véleménye itt a legkiérleltebb, legátfogóbb és a legkritikusabb, de egyben a legönkritikusabb is.

„Az Ellenforradalom” című cikke, amely mint mondtuk, mintegy bevezeti a többi, a Magyar Tanácsköztársaságot érintő írását, jó példája a gramsci alkotó, elemző és vitázó módszer komplex voltának. A „L’Ordine Nuovo”-ban Gramsci nevelni, felvilágosítani akart, és ezért írásai általában bővelkedtek történeti, kultúrtörténeti ismeretekben is. Egy-egy jelenséget tehát több oldalról világított meg és ha tehette nem riadt vissza a történelmi analógiák felvázolásától sem.

E cikke is általában az 1848-as és 1919-es európai események, forradalmak és reakciók ellenforradalmak közötti összefüggéseket elemzi, mégis éppen a két forradalmi helyzet közötti belső kapcsolatok, hasonlóságok, szükségszerűségek feltárásával, *specifikusan* a Magyar Tanácsköztársaság helyzetét és problémáit már akkor olyan történeti távlatba helyezi, ahogyan azt mai történetírásunk és propagandánk is teszi.

Így ír: „Az 1919-es proletárforradalmak ellenségei reakciós koalíciót hoztak létre, amely mintegy újjáteremti a mai Európában az 1848-ban meglevő egyensúly főbb vonásait, amely egyensúly azon év (1848) félproletár forradalmi ellen létrehozott koalíciónak eredménye.”

Majd így folytatja: „1848-ban a reakciós koalíció a cárok Oroszországa körül szerveződött . . . Miután megdőlt a cári Oroszország és a Szovjet Köztársaság lépett helyébe, a mai koalíció Franciaország körül szervezkedik. Poroszországot kivéve a reakciós egyensúly általános arculata ma szimmetrikusan ellentétes a 48-ashoz képest. Franciaország a

forradalmak tűzfészke, a kapitalizmus védőbástyájává lett, Csehország és Lengyelország a csatlósai Poroszországgal, Finnországgal és Romániával egyetemben. Lengyelország gátolja az Orosz Szovjetek és a porosz kommunisták között létrejött kapcsolatot, Csehország és Románia a Magyar Szovjeteket fenyegetik. Oroszországban, Magyarországon, Bajorországban a proletárforradalmak azonnali sikere attól függ, hogy milyen gyorsan erősödnek meg, milyen gyorsan bénítják meg (még mielőtt meghódítanák) az államot Poroszországban, Romániában, Csehországban és Lengyelországban az ottani kommunista erők.”

A két forradalmi szovjetállamot, az orosz és a magyart támogató és internacionalista összefogást sürgető állásfoglalása – láthatjuk – nem elvont és nem absztrakt. A történelem realitásából és saját, már régebben kifejtett elméletéből indul ki. (A hatalom megragadása előtt, a kettős hatalom időszakában kell kiépíteni a proletariátus saját intézményeit, hogy a burzsoá államot azután alapjaiban dönthessék meg.)

Logikus az a konklúziója is, amelyet szintén már kifejtett, 1917-ben, hogy ti. mennyire ostoba – ebben a helyzetben – „az orosz kommunistákat ért kritika, amiért ők akkor szereztek meg a hatalmat, amikor az orosz civilizáció még nem volt ‘érett’ a szocializmusra. A kritika azért ostoba – írja –, mert az egész földön egyidőben bekövetkező forradalom utópista felfogásán alapul.”

A Tanácsköztársaság leverését közvetlenül követő cikke a „Magyar Tanácshatalom” (1919. aug. 9.) tulajdonképpen a magyar forradalom egyik első, külföldön publikált értékelésének tekinthető. Gramsci kivételes szellemi képességeit, politikai érzékenységét dicséri, hogy nagyobb történeti távlat nélkül is állításai, elemzései mennyire helytállóaknak bizonyultak.

„A proletariátus diktatúrája túl rövid ideig tartott ahhoz, hogy fennmaradásának és fejlődésének feltételeit megteremtse: létrejöttét *különböző*, nagyrészt a *munkásmozgalmon kívüli* tényezők tették lehetővé. (Kiemelés tőlem – R. Z.) Bukását e tényezők csökkenése és magán a munkásmozgalom vezetőin belül megnyilvánuló ellentétek okozták. Gróf Károlyi lemondásával a magyar burzsoázia feladta a hatalmát a kommunistáknak engedve át a kormányt: az adott körülmények között csak a kommunisták adhatták vissza a vereségtől demoralizált katonák harci kedvét és csak ők tudták rávenni a munkásokat arra, hogy fegyvert fogjanak a nemzeti határok védelmére, megvédvén egyben a forradalmat is azon eszme jegyében, hogy visszafoglalván a csehek, jugoszlávok, ukránok és a románok által elfoglalt területeket, majd kiterjeszthetik a forradalom hatalmát.”

Felismerte azt is, ami a Tanácsköztársaság egyik nagy problémája volt, hogy ti. internacionalista elképzelései és a világforradalom egyidejű kitörésébe vetett hite ellenére, nagyon hamar rákényszerült, éppen a forradalmi vívmányok érdekében, nemzeti jellegű háborút folytatni a kisantant államaival. Olyan feladat volt ez, amelyre – meg kell vallanunk – az akkori vezető réteg nem volt sem politikailag, sem katonailag eléggé felkészülve. (Ez utóbbi tényre mi sem jellemzőbb, hogy a Monarchia volt tisztjeinek – akik éppen a nemzeti határok védelmére voltak hajlandók az együttműködésre – milyen döntő szava volt a katonai események alakulásában.)

Gramsci e kérdést is világosan látja; így ír: „A tanácshatalom Magyarországon nemzeti jelleggel jött létre, erőforrásai legnagyobb részét arra kellett fordítania, hogy megoldja a nemzeti határok problémáját és ezért nem volt képes és nem is volt ideje arra, hogy

megteremtse saját állami szerveit, valamint arra, hogy felébressze az igazi kommunista lelkiületet a munkások és a parasztok körében.”

„A szakszervezetek és a diktatúra” című cikkében Gramsci már nem az előző történeti, külpolitikai hírt kommentáló baloldali újságíró szemszögéből vizsgálja a Tanácsköztársaság bukásának okait, hanem egyetlen és az olasz munkásmozgalom számára vitális szempontból: a szakszervezetek és a proletárdiktatúra kapcsolata szempontjából.

Megállapítja: „a magyar tanácsrendszer bukásának egyik fő oka a diktatúra és a szakszervezetek ellentéte volt, mivel a szakszervezetek, ha nem is nyíltan, a diktatúra megbuktatására törekedtek, mindvégig a forradalom bomlasztói voltak és szüntelenül csüggedést, gyávaságot szítottak a munkások és a vöröskatonák között.

A magyar tanács hatalomban a szakszervezetek minden alkotó munkától tartózkodtak. A szakszervezeti funkcionáriusok politikailag államot építettek ki az államban és folytonos akadályt gördítettek a diktatúra elé.”

A tanulságok az olasz proletariátus számára kézenfekvőek, de egyben indirekt kritikát is jelentenek a Tanácsköztársaság vezetői, különösen a kommunista vezetők felé. Így folytatja: „A Kommunista Párt feladata a diktatúrában tehát a következő: hathatósan és véglegesen uralkodó osztállyá kell szervezni a munkások és parasztok osztályát, ellenőrizni, hogy az új állam szervei valóban forradalmi munkát végezzenek és lerombolják a magántulajdon elvével járó régi jogokat és kapcsolatokat. De ezt a tevékenységet egyidejűleg alkotó, termelő és pozitív munkának kell követnie. Ha ez a munka sikertelen, hiábavaló a politikai hatalom, a diktatúra nem képes fennmaradni: semmilyen társadalom nem létezhet termelés nélkül, legkevésbé a diktatúra. . .”

Ezen három említett cikkében Gramsci egy igen fontos és a Tanácsköztársaság történetében oly kényes kérdést nem érintett. Ti. a Kommunisták Magyarországi Pártja és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt fúziójának kérdését. Leninnek is bizonyos fenntartásai voltak az egyesülést illetően. Kun Bélához intézett szikratáviratában, március 23-án, nyíltan felteszi a kérdést: „Kérem közölje, milyen tényleges biztosítékai vannak arra vonatkozóan, hogy az új magyar kormány valóban kommunista, nem pedig csak egyszerűen szocialista, azaz szociáláruló kormány lesz. . . Mit jelent az a valóságban, hogy a szocialisták elismerik a proletariátus diktatúráját?” (Lenin Összes Művei 38, 2. kiadás Bp. 1973, 208.)

Gramsci és az Olasz Szocialista Párt forradalmi frakciói, a L'Ordine Nuovo és a Bordiga-féle csoportok a kérdést igen fontosnak tartották, és az OKP 1921. januári megalakításában, a Szocialista Pártból való kiválásában a magyar egyesülés sikertelensége, a kommunista vezetés feloldódása (ahogy később 1926-ban írja) a szociáldemokrata többségben, igen fontos szerepet kapott. „Figyelmeztetés volt ez – írja P. Spriano – minden más ország számára, amely megerősítette a bolsevistákban azt a meggyőződést, hogy a jobboldallal való szakítás mindig meg kell hogy előzze a hatalom megragadásának kísérletét.” (P. Spriano, i. m. 21.)

E kérdésre konkrétan, a már említett negyedik cikkében, az OKP öt évére visszatekintő tanulmányában tér vissza. Itt megtörténik a lenini eszmékhez való következetes visszatételén keresztül, mind a saját, mind az OKP önkritikája is.

Megállapítja, hogy hibás volt a két magyar munkáspárt egyesülésének tényét *általában elvetni* és nem figyelni arra, amit Lenin hangoztatott, hogy ti. szükség van az egyesülésre, csak hogy egy dialektikus fejlődési szakaszon keresztül. Majd így folytatja: „Magyar-

országon hiba volt a független kommunista szervezetet a hatalom megragadása pillanatában szétrombolni és feloldani a sokkal szélesebb és amorfabb szociáldemokrata csoportosulásban, amely nem tudta nem visszaszerezni domináns szerepét. Magyarország számára is azt a vonalvezetést fogalmazta meg Lenin, amit a mi régi pártunk számára: szövetség és nem fúzió a szocialistákkal. A fúzióra majd később kerül sor, akkor, amikor a kommunista csoportosulás vezető szerepe sokkal szélesebb alapokon már kifejlődött a pártszervezetekben, a szakszervezetekben, az államapparátusban . . . ” („La costruzione del Partito Comunista”, Appendice I. 91.)

E négy cikkel kívántunk foglalkozni, amelyeknek tanulságai a hazai történetírásunk és a magyar munkásmozgalom története szempontjából — úgy véljük — nem elhanyagolhatók. De túl ezen a kézenfekvő konklúzión, e cikkek bepillantást engednek a Lenin utáni legjelentősebb marxista gondolkodó politikai fejlődésrajzába is. És e tekintében, úgy véljük, ellentétben az általános olasz felfogással, Gramsci eszméi igazi érettségüket nem csak a börtönévek kényszerű magányában érték el. Nem csak a visszaemlékezések, az át- és újragondolások, a „Börtönfüzetek” Gramscija a feltétlen példa. Már az, az 1917–19-es eseményeket oly autonóm fölényrel, oly nagy kulturális, politikai és emberismerettel elemző fiatal Gramsci is.